

запросив офіційно запровадити нову назву введенням її до Вісника імператорських законів та місцевих органів влади. Ця пропозиція також була підтримана міністерством закордонних справ [6, с.53].

Влітку 1917 р. дискусія навколо етнічних термінів досягла свого апогею. В серпні 1917 р. новий цісар Карл (син ерцгерцога Отта та принцеси Марії Йозефи) і прем'єр-міністр Е. фон Зайдлер офіційно визнали національне ім'я "Ukrainer", але навіть і таке визнання не вирішувало остаточно справу.

13 грудня 1917 р. у службовій записці міністерству внутрішніх справ прем'єр-міністр Зайдлер погоджувався з необхідністю державного визнання терміна "Ukrainer", але зобов'язував чиновників міністерства все це провести у таємниці. Очевидно, у Відні боялися відповідальності за прийняття рішення, але з початком 1918 р. австрійські політики розкрили свої плани. В інтерв'ю пресслужбі військового міністерства міністр закордонних справ О. Чернін заявляв, що "неодноразове клопотання українських депутатів про заміну старої назви на "Ukrainer", вирішено позитивно" [13, с. 34].

Таким чином, дискусія, що мала місце в наукових, політичних колах завершилась на користь офіційного визнання нової національної назви українців Габсбурзької монархії. Це був ще один крок до розв'язання українських національних питань.

1. Див. *Ботушанський В.* Становище і класова боротьба Північної Буковини в період імперіалізму. – К., 1976. 2. *Герасимович Г.* Про новий виборчий закон до сейму. – Чернівці, 1936. 3. *Дашкевич Я.* Взаємовідносини між українським та європейським населенням у Східній Галичині (кінець XIX – поч. XX ст.) // УІЖ.– 1990.- №10. 4. *Дображанський О.* Степан Смаль-Стоцький. Становлення // Буковинський журнал: 1992. – Ч. 4-5. 5. *Дорошенко Д.* Ватрослав Ягіч про українську мову і про назву "українці" // Записки історико-філологічного відділу Української Академії Наук. – К., 1927. 6. *Залізняк М.* Нариси про національне питання. – К., 1918. 7. Див. *Компанієць І.* Становище та боротьба трудящихся мас Галичини, Буковини та Закарпаття на поч. XX ст. (1900 – 1919 рр.). – К., 1960. 8. *Левицький В.* Як живеться українському народові в Австрії. – Відень, 1915. 9. *Лозинський В.* Українське представництво в Австрії. – Відень, 1915. 10. *Мазурок О.* Міста Західної України в епоху імперіалізму (соціально-економічний аспект). – Львів, 1990. 11. Нариси з історії Північної Буковини. – К., 1980. 12. *Осичинський В.* Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів, 1954. 13. Див. *Попик С.* Дискусії в Австрії навколо етнічних термінів "Ruthen" і "Ukrainer" 1914-1918 // Питання історії Великої війни. 1914-1918.- Чернівці, 1995. – Вип. 4.- Ч. 1. 14. *Расевич В.* Меморандум від липня 1915 р. до австрійського уряду про необхідність вживання національної назви "українці" // Україна в минулому.- К.1994. – Вип. 5. 15. Див. *Свежинський П.* Аграрні відносини в Західній Україні в кінці XIX – на поч. XX ст. – Львів, 1966. 16. *Смаль-Стоцький С.* Моя політика. – Чернівці, 1953. 17. Див. *Ульянов Н. И.* Происхождение украинского сепаратизма. – Нью-Йорк, 1966. 18. Див. *Хонігсман Я.* Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму. – К., 1972. 19. *Яцкевич Є.* Становище робітничого класу Галичини в період капіталізму (1848-1900). – К., 1958. 20. Див. *Kann R.* Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918/- Köln, 1964. 21. Див. *Mommggen H.* Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat. – Wien, 1963.

Надійшла до редколегії 12.10.08

О. Плугаторенко, асп.

АМЕРИКАНО-РАДЯНСЬКІ ВІДНОСИНИ 1981–89 рр. В АМЕРИКАНСЬКІЙ МЕМУАРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Розглянуто та проаналізовано спогади головних американських державних діячів з метою дослідження формування основних засад американської політики відносно Радянського Союзу.

The author analyzes the memoirs of outstanding American statesmen in order to study the making of the foundations of the American policy toward the Soviet Union in the 1980's

Період 80-х років XX століття можна охарактеризувати за багатьма ознаками як перехідний етап в історії зовнішньої політики США. Йому безпосередньо передувало широке незадоволення у США політикою "розрядки" і посилення нестабільності та конфронтаційних тенденцій на міжнародній арені. Реалії міжнародної політики тих років відображали, однак тенденції ширші, ніж ситуація т. зв. "другої холодної війни". Йшлося про невідворотну трансформацію всієї системи міжнародних відносин та проблему майбутнього слабнучої радянської імперії. Тому питання, які стояли перед Білим домом у ділянці політики щодо СРСР, відзначались великою складністю. Для дослідника різних аспектів політики Вашингтона щодо Радянського Союзу непересічний інтерес становлять публікації спогадів та щоденники американських політичних діячів того періоду. Як і всій мемуарній літературі, їм був властивий певний суб'єктивізм, а їх авторам була притаманна поширена серед американських службовців критична оцінка зовнішньополітичного курсу СРСР. Проте, незважаючи на згадані особливості досліджуваних джерел, вони містять цінний матеріал для вивчення формування та перебігу американо-радянських відносин 1980-х років.

Першими мемуарами Р.Рейгана, які висвітлюють його біографію від народження і до кінця другого президентського терміну є книга "Життя по-американськи". Хоча цілий розділ у ній присвячений розповіді про перебіг американо-радянських зустрічей і домовленостей щодо контролю над озброєнням [12, с.539-735], проте вона має описовий характер і містить чимало інформації про особисті переживання президентом чисельні

цитати з його виступів у США. Інтерес для дослідника становить подача у тексті фрагментів листування Р.Рейгана з керівниками СРСР, деякі витяги з щоденника президента та детальний опис перебігу кожної зустрічі з М.Горбачовим. Одним з недоліків книги, як мемуарів колишнього президента США, можна вважати відсутність детальної інформації про формування засад, концепцій і настанов політики адміністрацій Р.Рейгана щодо СРСР.

Найновішою та найбільш цінною публікацією, яка дає змогу дослідити усі подробиці створення засад зовнішньополітичного курсу країни у надрах Білого Дому, є видані у травні 2007 року щоденники Р.Рейгана, які відображають особисті враження президента від політичних подій з 26 січня 1981 до 20 січня 1989 року. Щоденники публікуються не у повному обсязі, оскільки їх редактор – історик Д.Брінклі – був змушений піти на скорочення, щоб вмістити всю інформацію у 693 сторінки додавши ще й іменний та тематичний вказівники. Унікальність цієї праці полягає ще й у тому, що лише один попередник Р.Рейгана на посаді – Дж. Полк (1845-1849 рр.) – вів щоденник.

Короткими реченнями президент Р.Рейган подає свою особисту оцінку генерального секретаря СРСР М.Горбачова як неоднозначного лідера, до яких він відносить і себе [10, р.439]; торкається проблем присутності радянських військ в Афганістані [10, р.128-129, 556-559]; розповідає про небажання продовжувати заборону на продаж зерна СРСР, оскільки це дозволяє радянському керівництву нарощувати озброєння замість виробництва товарів споживання [10, р.2, 10, 92-94, 106];

описує усі розбіжності всередині адміністрації відносно переговорів із СРСР щодо контролю над озброєнням [10, р.49-51, 190, 365, 443-444], розмірковує над причинами авіакатастрофи корейського літака 1983 року [10, р.175-180] та виражає занепокоєння політикою Радянського Союзу відносно Польщі [10, р.30, 65-66, 644]. Цінним для дослідника американо-радянських відносин 1980-х років є записи, присвячені роздумам президента Р.Рейгана щодо зустрічей та саммітів із радянськими лідерами. Відмічаючи їх історичну вагу, він акцентує увагу на своїх величезних зусиллях задля переконання радянського лідера піти на компроміси [10, р.352-358, 406, 555-557, 570-585, 612]. Книга містить багато інформації про роздуми Р.Рейгана над листуванням та бесідами із радянськими генеральними секретарями [10, р.17-18, 113, 220-229, 433-439], його розмірковування над пропозиціями членів адміністрації щодо змін та проведення політики відносно СРСР [10, р.111, 238-259]. Президент був упевнений у тому, що його особисті зустрічі із лідерами країн можуть примусити їх змінити свою політику [10, р.369-371].

Попри деталізацію перебігу подій, щоденник Р.Рейгана не дає конкретних відповідей, наприклад, на такі питання, як відповідальність за проблему "Іран-контрас", акцентуючи увагу лише на тому, що апарат президента вийшов з-під його контролю [10, р.514]. Це пояснюється тим, що діарист детально та інформативно лише перераховує події із акцентом на власні переживання, подає багато цікавих нових подробиць і фактів, але не пропонує будь-якого їх конкретного політичного аналізу. Проте, неспростовною перевагою книги, попри перенасичення відомостями про щоденні сніданки та вечері із родиною, залишається те, що вона дає змогу дослідити процес формування зовнішньополітичних настанов політики адміністрації Р.Рейгана стосовно Радянського Союзу на матеріалі його відображення у особистих роздумах президента.

Істотний інтерес для дослідника радянської політики першої адміністрації Р.Рейгана складає аналіз поглядів держсекретаря А.Хейга на стратегію та основи політики США щодо Радянського Союзу. Значну частину його мемуарів "Застереження: реалізм, Р.Рейган та зовнішня політика" присвячено аналізу тогочасних американо-радянських відносин та формування американської політики відносно СРСР. Мемуарист спочатку вдається до критики політики попередньої адміністрації Дж. Картера щодо СРСР [13, с.41], подає екскурс в історію самого Радянського Союзу [13, с.42-45], оцінки тогочасної політики Москви в Польщі та стосовно Куби [13, с.122], приділяє багато уваги економічній політиці США та Європи відносно СРСР і пов'язаним із цим проблемам ембарго на продаж зерна [13, с.103], будівництва газогонів [13, с.348-351]; а також наводить деякі факти про свої зустрічі з послом СРСР у США А.Добриніним й міністром закордонних справ СРСР А.Громико [13, с.129-132].

Як вірний послідовник ідей свого наставника Г.Кіссінджера, генерал висуває думку і про відновлення у міжнародних справах політики "ув'язування" (linkage). Її сутність полягала у безпосередній залежності американо-радянських відносин від поведінки Москви у різних регіонах земної кулі. Тобто основу американської політики відносно СРСР на початковому етапі перебування адміністрації Р.Рейгана при владі А.Хейг вбачав у недопущенні зустрічі на вищому рівні, але із одночасною підтримкою зв'язку із Радянським Союзом до того часу, доки він, за словами А.Хейга, не почав би виявляти готовність поводити себе як держава, що усвідомлює свою відповідальність. Він зазначав, що сісти за стіл переговорів у часи, коли, наприклад, придушувалися

будь-які прояви демократії у Польщі, означало би "ратифікувати акт грубого насильства, стати у моральному сенсі його учасником" [13, с.130]. Але далі, у мемуарах зазначається, що розбіжності у поглядах керівництва на формування зовнішньої політики США полягали у тому, що генерал вважав, що відносно СРСР Сполученим Штатам необхідно проводити політику розумного "стримування", але не ізоляції, не відмовляючись від переговорів про контроль над озброєнням з ним, навідміну від позиції міністра оборони К.Уайнбергера, який наполягав на відкладенні переговорів до того часу, поки США не збільшать свій стратегічний арсенал та зменшать торгівельні зв'язки із СРСР [13, с.134-136].

Загалом мемуари генерала А.Хейга можна оцінити як найбільш відверті серед колись написаних колишніми високопосадовцями кабінету чи адміністрації, яка ще знаходилась при владі. Проте, варто зауважити, що все ж таки найбільшу увагу у своїх мемуарах генерал приділяє дискусіям, які відбувалися всередині самої адміністрації між ним та іншими її членами через відмінність поглядів на методи проведення зовнішньої політики. Через цю призму переважно і описуються американо-радянські відносини та усі труднощі формування американської політики щодо СРСР.

У 1992 році А.Хейг опублікував ще одну книгу "Внутрішні кола: як Америка змінила світ. Мемуари", яка здебільшого присвячена аналізу зовнішньої і внутрішньої політики США за президентів Дж. Кеннеді, Л. Джонсона, Р. Ніксона, Дж. Форда та Дж. Картера. У ній, однак, знову чимало сторінок, що висвітлюють непорозуміння і сутички, які мали місце в адміністрації Р.Рейгана, а очікуваної інформації про формування американської політики відносно СРСР на початку 1980-х років ми так і не знаходимо [4, р. 545-552].

Більш змістовними та повними за обсягом висвітлення не тільки проблем американо-радянських відносин, але і загалом зовнішньої політики адміністрації Р.Рейгана 1982-1989 років є спогади наступника А.Хейга Дж. Шульца "Безлад та триумф: мої роки на посаді державного секретаря". На фоні детального опису проблем проведення американської політики відносно Близького Сходу, союзників у Європі, Японії, Центральної Америки та країн Перської Затоки Дж.Шульц надає змістовну інформацію про деталі формування політики США відносно СРСР: описує у діалогах свої зустрічі із А.Громико та Ю.Андроповим [8, р.119-126], демонструє усі розбіжності у поглядах між Держдепартаментом та Радою Національної Безпеки щодо початку діалогу з СРСР [8, р.165], а також наводить деталі полеміки всередині адміністрації відносно ставлення до програми "стратегічної оборонної ініціативи" [8, р.250-264].

Неспростовною перевагою мемуарів Дж.Шульца є деталізація та конкретизація викладеного матеріалу. Насамперед це стосується поденного опису американо-радянських переговорів та зустрічі у Женеві [8, р.500-519, 586-607], саммітів у Рейк'явіку [8, р.751-780], Вашингтоні [8, р.983-1015] та Москві [8, р.1080-1108]. Також цінною для дослідження проблеми формування політики США щодо Радянського Союзу є інформація про деталі створення стратегії відносин із СРСР на початку 1983 року із витягами з меморандуму Дж.Шульца президентові, в яких описуються усі переваги та недоліки необхідності діалогу з радянським керівництвом [8, р.265-382]. Навідміну від А.Хейга Дж.Шульц у своїх мемуарах підкреслює необхідність із початком 1984 року, коли відбувається "переосмислення", відходити від політики "ув'язування" (linkage), аргументуючи це потребою переходу до конструктивного діалогу з Ра-

дянським Союзом із необхідністю починати переговори тоді, коли їх умови будуть відповідати американським інтересам [8, р.488-490].

Даючи оцінку політичній діяльності лідерів США та СРСР – М.Горбачева [8, р.527-533] та Р.Рейгана [8, р.1133-1136] – Дж.Шульц був доволі об'єктивним, згадавши їх недоліки і переваги. Зокрема, він поряд із підкресленням "невід'ємного вкладу в історію" дивується необхідності Р.Рейгана з ключових проблем, його схильності до перекручування подій та значному впливу радників президента на формування зовнішньополітичного курсу країни [8, р.1133]. Отже, мемуари Дж. Шульца є цінним джерелом для дослідження як перебігу американо-радянських відносин, так і американської зовнішньої політики за роки обох адміністрацій Р.Рейгана.

Особливо велика увага висвітленню американо-радянських відносин 1981-1989 років приділена у мемуарних працях радника президента Р.Рейгана з питань переговорів із Радянським Союзом та американського посла в СРСР (1987-1991 рр.) Дж.Метлока: "Кінець імперії: розповідь американського посла про крах Радянського Союзу" та "Рейган і Горбачов: як закінчилась "холодна війна"... та всі виграли". У першій книзі, присвяченій подіям 1987-1991 років, лише на початку Дж.Метлок порівнює політичні методи та персональні підходи Р. Рейгана, який мріяв про зміну Радянського Союзу, та пояснює політичні настанови США після промови президента, у якій він назвав СРСР "імперією зла" [5, р.79-80]. Основна ж частина праці присвячена аналізу причин краху СРСР за президента Дж. Буша, внутрішнім проблемам Союзу та спробам їх подолання [5, р.120-125].

Проте, більшу цікавість для дослідження відносин між двома наддержавами становить друга з вищеозначених книг, яка у хронологічному порядку детально описує події 1981-1988 років, розкриваючи еволюцію поглядів як двох адміністрацій Р. Рейгана, так і зміни у політичному світогляді керівництва Радянського Союзу. Особлива увага в ній приділяється подіям, до яких Дж.Метлок був безпосередньо причетним спочатку перебуваючи у ролі експерта з Радянського Союзу з осені 1983 року в штаті Ради Національної Безпеки за часів адміністрації Р.Рейгана, а з 1987 року як американський посол у Москві. Тому події з 1981 до 1983 року відображені у книзі доволі описово. Дж.Метлок не заглиблюється у конкретику, подробиці підготовки та початки формування засад політики адміністрації Р.Рейгана щодо СРСР, а обмежується лише зображенням перебігу подій. Гадаємо, що саме через це у мемуарах не висвітлена антирадянська риторика Р.Рейгана, яка, на думку багатьох членів адміністрації, заважала формуванню образу президента, як людини, яка бореться за світ без ядерної зброї і зовсім не сприяє нарощуванню темпів гонки озброєнь. Прерעד читачем президент США постає як цілком позитивна людина, яка з 1983 року припинила критику Радянського Союзу як держави не через наближення переобрання на другий президентський термін, а через своє "відверте, щире" небажання війни і бажання залишити "відбиток в історії" [11, с.95]. Багато уваги приділяється вживанню заходів Р.Рейганом щодо усунення порушень прав людини в СРСР, описові його особистих переживань з цього приводу [11, с.164], а з іншого боку майже ігнорується причетність президента до проблеми "Іран-контрас" [11, с.252], його непереконлива компетентність з провідних питань зовнішньої політики.

Очевидні, однак, переваги книги, у якій автор дуже детально описує усі зустрічі та діалоги Р.Рейгана з колишніми керівниками Радянського Союзу, надає інформацію стосовно підготовки та формування виступів

президента на цих зустрічах, аналізує роль провідних гравців тогочасного політичного оточення у налагодженні американо-радянських контактів та висвітлює проблеми формування зовнішньополітичних настанов не тільки в США, але й у Радянському Союзі. Ще однією позитивною рисою книги є використання нових джерел, насамперед мемуарної літератури. Наприклад, Дж.Метлок вперше залучив до свого опису подій книгу А.Черняєва "Мої шість років з Горбачовим", з якої він використав чисельні примітки та цитати з протоколів ключових засідань Політбюро [11, с.190-191].

Отже, мемуарна праця Дж. Метлока "Рейган і Горбачов..." не є першою і не є кращою щодо опису відносин між США та СРСР, перевага тут належить раніше опублікованим мемуарам Дж. Шульца "Безлад та триумф", в яких події, описані Дж.Метлоком, зображуються більш детально, яскраво та переконливо, проте невід'ємною перевагою книги Дж.Метлока є залучення новіших джерел та мемуарів тогочасних політичних діячів.

Іншими мемуарами, які більш детально допомагають розібратися у проблемах американо-радянських відносин, є книга Р.Гейтса "Із затінку: Найповніша оповідь близького співробітника п'яти президентів та про те, як вони виграли Холодну війну", опублікована у 1996 р. Р.Гейтс почав працювати у Центральному Розвідувальному Управлінні з 1966 року і прослужив там 27 років. З 1986 по 1989 рік він обіймав посаду заступника Директора ЦРУ. Впродовж своєї розвідувальної кар'єри він, як фахівець з СРСР та радянського табору, неодноразово відряджався до Білого дому у безпосереднє підпорядкування президентів та їх радників з національної безпеки.

Книга охоплює період від в'єтнамської війни до падіння Радянської імперії у Східній Європі та розвалу Радянського Союзу і складається з чотирьох частин, розділення яких іде за хронологічною ознакою. Р.Гейтс виділяє такі періоди американо-радянських відносин: 1969-1974: "Детант", 1975-1980: "Маска радянського домінування", 1981-1986: "Відродження Заходу", 1986-1991: "Звільнення та смітник історії". Слід зазначити, що твір Р.Гейтса відзначається своєю нетрадиційною для спогадів діячів такого рівня відвертістю та широтою охоплення матеріалу. Він описує таємні та не зовсім таємні війни, які США вели проти світового комунізму, різноманітні операції, метою яких було не дати Радянському Союзу "допомогти встановити демократичний режим" у країнах третього світу [3, р.319-323], а також приховану боротьбу в самому середовищі тих високопосадовців, що формували та проводили американську зовнішню політику [3, р.278-292].

Р.Гейтс показує, що, всупереч поширеній думці, у американській зовнішній політиці існувала спадковість від одного президента до іншого, причому особливо вражаюче вона простежується між Дж.Картером та Р.Рейганом. Перший закладав основу для багатьох наступних дій другого, яка, зокрема, містила приховані дії ЦРУ у країнах третього світу [3, р.142-151], безперервну стратегічну модернізацію та проведення економічної війни проти СРСР [3, р.194-195]. Серед того, що Р.Гейтс відкриває громадськості – таємна програма президента Дж.Картера із заохочення та підтримки дисидентського руху та провокування етнічного неспокою у Радянському Союзі, а також те, як Держдепартамент та окремі співробітники ЦРУ намагались перешкодити цим спробам [3, р.97-105], "чорні операції" ЦРУ та КДБ один проти одного, три таємні саміти КДБ та ЦРУ [3, р.357-374], таємні відносини між Папою Іваном Павлом II та Кремлем [3, р.239-241]. Р.Гейтс також розповідає про додатковий секретний самміт, що відбувся протягом візиту М.Горбачова до Вашингтона у 1987 році, на якому Р.Гейтс,

будучи заступником директора ЦРУ, зустрівся із керівником розвідки КДБ В.Крючковим [3, р.423-426].

Р.Гейтсові-мемуаристові притаманний, однак, помітний суб'єктивізм, а також дещо упереджені оцінки радянської зовнішньої політики, що є очікуваним – автор є американським державним службовцем.

Переважає, однак, вартісна складова твору. Цінність спогадів Р.Гейтса полягає в тому, що вони створюють значно більш поліхромну картину американо-радянських відносин у порівнянні із більшістю пострадянських, і особливо радянських джерел. По-перше, вони дають нам американський, абсолютно недотичний з будь-якими тенденціями у радянській історіографії погляд на історію "холодної війни". По-друге, їхня фактологічна цінність, особливо за тих умов, коли документи американської розвідки та радянських спецслужб з розкритих Р.Гейтсом питань стануть відомими не менше ніж через півстоліття, є надзвичайно високою.

Менш змістовними в контексті проблеми нашої розвідки, але не менш цінними є мемуари колишнього голови президентської адміністрації, а з 1985 року – міністра торгівлі – Дж.Бейкера III "Політика дипломатії: революція, війна та мир". Перебуваючи з 1989 року на посаді Держсекретаря в адміністрації Дж. Буша, він у своїй книзі більше уваги приділив подіям кінця 1980-х – початку 1990-х років, проте Дж.Бейкер проводить порівняльний аналіз зовнішньої політики адміністрацій Р.Рейгана та Дж.Буша, зазначаючи їх недоліки і переваги [1, р. 27-49], розкриває процес переосмислення і підготовки нової політики США щодо СРСР із приходом до влади М.Горбачова [1, р. 68-83]. Тобто мемуари Дж.Бейкера є більш цікавими для дослідників політики адміністрації Дж. Буша, але вони на своєму початку містять невеликий за обсягом цінний фактичний матеріал відносно певних аспектів американо-радянських відносин за часів президентства Р. Рейгана.

Цінними для дослідження перебігу американо-радянських переговорів щодо контролю над ядерним потенціалом є мемуари колишнього керівника американської делегації на переговорах з СРСР щодо роззброєння у Женеві П.Нітце "Від Хірошіми до Гласності: з осердя прийняття рішень". Книга аналізує американо-радянські відносини від Другої світової війни, але найцікавішими є розділи, присвячені переговорам про обмеження ракет середнього радіусу дії в Європі [7, р.366-398], суперечкам про Стратегічну Оборонну Ініціативу [7, р.400-420], проблемам пошуку й інтерпретації "нульового варіанту" [7, р.422-437]. П.Нітце дуже детально із використанням численних документів розповідає про перебіг самих переговорів, аналізуючи формування головних їх принципів як в адміністрації США, так і керівництвом СРСР, що є незаперечною перевагою мемуарів.

Мемуарами, які допомагають краще зрозуміти проблеми формування американської політики щодо Радянського Союзу, є спогади міністра юстиції 1981-1985 рр. Е. Міза "З Рейганом: історія зсередини". Це джерело позначене відбитком належності Е.Міза до найближчого оточення президента, що, зокрема, засвідчує заявлена автором мета: протистояти "галасливим спробам спотворити вплив лідерства Р.Рейгана або зменшити чи заперечувати його досягнення." [6, р.14]. Загалом, він вбачає лише позитивні моменти як у внутрішній економічній, податковій політиці президента [6, р.149-153], так і у зовнішній, виправдовуючи його "необізнаність" у подіях "Іран-контрас" та неухильне бажання підвищити роль США на світовій арені [6, р. 258-269], а з іншого боку приділяє більше уваги критиці ЗМІ, Конгресу і лібералів.

За Е.Мізом, Р.Рейган постає як особа, що самотійно, твердо і неухильно проводить виважену і чітко

сплановану політику відносно СРСР [6, р.168-170], та як президент, що особисто своїм власним політичним досвідом та зваженими діями припинив і виграв "холодну війну" [6, р.172]. Для демонстрації формування засад політики щодо Радянського Союзу в адміністрації Р.Рейгана автор наводить численні цитати з президентських виступів та промов із коментарями [6, р.164-168]. Оцінюючи мемуари Е. Міза не можна не відмітити їх певну заангажованість та упередженість, проте неспростовна цінність їх полягає у тому, що вони дозволяють дослідити усі трансформації політики адміністрації Р.Рейгана з позиції людини, яка безпосередньо брала участь у її формуванні.

Ще одним твором мемуариста, який головним чином зображує президента Р.Рейгана виключно видатним керівником країни, що проводив послідовну політику відносно СРСР, стала книга пресекретаря Р.Рейгана Л. Спікса "Хочу висловитись: погляд на президентство Рейгана із стін Білого Дому", яка змальовує компліментарний портрет президента і зображує лише "людські" його недоліки [9, р.369-381]. Мемуари містять багато критики провідних членів адміністрації, проте винятково у контексті проблеми "Іран-контрас", через яку Л.Спікс змушений був піти у відставку після шести років перебування на своїй посаді [9, р.89-96]. Цінними для вивчення радянсько-американських відносин є частини книги, присвячені проблемам катастрофи літака KAL 007 [9, р.148-153], арешту Н.Данілоффа [9, р.173-178], саммітам у Женеві 1985 року [9, р.154-172] та у Рейк'явіку 1986 року [9, р.178-186]. Усім їм, однак, притаманний надто описовий характерта відсутність будь-яких мемуарних сенсацій чи нової інформації.

Схожими на дві попередні книги з їх надто позитивною оцінкою президента є мемуари колишнього персонального секретаря Р.Рейгана, а пізніше посла в Австрії Г.Вон Дамм "На боці Рейгана". Книга здебільшого присвячена опису внутрішньоурядових сюжетів: конкуренції між Дж.Бейкером та Е.Мізом [2, р.197-199], зростанню впливу Ненсі Рейган [2, р.140-141], діалогам "кухонного" кабінету [2, р.127-149]. Проте у контексті цих проблем можна проаналізувати трансформацію політики адміністрації Р.Рейгана від конфронтації до "нового детанту". Родзинкою цих мемуарів є те, що вони проливають світло на роботу Білого Дому з позиції людини, яка безпосередньо брала у ній участь.

Загалом, спогади американських державних діячів 1980-х років містять значний фактичний матеріал, який дає змогу відтворити атмосферу, у якій відбувалося формування основних концептуальних засад зовнішньополітичного курсу США щодо Радянського Союзу. З огляду на позиції мемуаристів та завдання, які вони ставили перед собою, ці праці можна поділити на три групи. Перша – ті, що надмірно компліментарні щодо зовнішньої політики і зокрема політики щодо СРСР часів адміністрації Р.Рейгана [1,2,6,9]. Друга – ті, що більше уваги приділяють виправданню власних вчинків [4,7,12,13]. Третя – ті, яким притаманне бажання змістовно та аргументовано висвітлити формування засад американської політики щодо СРСР [3,5,8,11]. Окреме місце посідають щоденники Р.Рейгана, як джерело особливого характеру, яке дає змогу проаналізувати трансформацію зовнішньополітичного курсу США [10].

Джерелознавче дослідження американської мемуарної літератури часів президентства Р.Рейгана має широкі перспективи для подальшого аналізу, оскільки до наукового обігу вводяться нові недоступні дослідникам раніше джерела. Так, наприклад, американське видавництво "Харпер-Колінз" у недалекому майбутньому планує опублікувати у повному обсязі щоденники

Р. Рейгана від першого до останнього його запису під час перебування у Білому Домі. У разі реалізації цього видавничого проекту у розпорядженні дослідників радянської політики адміністрацій Р. Рейгана опиниться у своєму, як слід очікувати, максимальному обсязі унікальне джерело, яке поставить перед ними завдання введення його у науковий обіг, зокрема з метою з'ясування суб'єктивно-особистісного компоненту у політиці Вашингтона щодо Москви у 1980-х рр.

1. Baker James A. The Politics of Diplomacy: Revolution, War and Peace, 1989-1992. – N.Y., 1995. 2. Damm H. At Reagan's Side. – N.Y.,

1989. 3. Gates R. From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War. – N.Y., 1996. 4. Haig A. Inner Circles: How America Changed the World: a Memoir. – N.Y., 1992. 5. Matlock J. Autopsy on an Empire: the American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union. – N.Y., 1995. 6. Mees E. With Reagan: the Inside Story. – Wash., 1992. 7. Nitze P. From Hiroshima to Glasnost: at the Center of Decision: a Memoir. – N.Y., 1989. 8. Shultz G. Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State. – N.Y., 1993. 9. Speaks L. Speaking Out: the Reagan Presidency From Inside the White House. – N.Y., 1989. 10. The Reagan Diaries. – N.Y., 2007. 11. Мэтлок Дж. Рейган и Горбачев: как закончилась "холодная война"... и все выиграли. – М., 2005. 12. Рейган Р. Жизнь по-американски. – М., 1992. 13. Хейг А. Предостережение: реализм, Рейган и внешняя политика: Пер. с англ. – М., 1985.

Надійшла до редколегії 12.10.08

В. Разицький, асп.

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА США В ХХ ст.: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

У статті зроблена спроба проаналізувати внутрішні та зовнішні фактори, які сприяли зародженню й розвитку пропаганди США за кордоном та її трансформацію в інструмент зовнішньої політики.

In the article author tries to analyze the internal and external factors, which favored the rise and development of the foreign propaganda of the USA and its transformation into the instrument of the foreign policy.

На час закінчення Другої світової війни у Сполучених Штатах були всі підстави для здобуття лідерства в світі. Більшість науковців справедливо називають потужну політичну, економічну та військову систему країни в цей час, як необхідні умови для домінування США на міжнародній арені. Безперечно, значення цих факторів для встановлення домінування у світі важко недооцінити, проте в умовах середини ХХ ст. цього було не достатньо, адже даний період характеризується початком "холодної війни", коли людство зіткнулося з реаліями існування ядерної зброї у двох супротивних військово-політичних блоків, очолюваних США та СРСР. На практиці це означало істотно обмежену можливість застосування традиційних важелів впливу (політичних, економічних та військових) на уряди інших країн для досягнення своїх цілей. Таким чином, в реаліях середини ХХ ст. для того, щоб відігравати провідні ролі в світі, США змушені були шукати додаткові інструменти реалізації зовнішньої політики. Одним із таких важелів стає пропаганда, яка набуває статусу урядової політики.

Проблема розвитку урядової пропаганди США за кордоном є досить дискусійною у зарубіжній та вітчизняній історіографії. Особливу роль їй надавали в роки "холодної війни", коли ідеологічний фактор відігравав одну з провідних ролей в радянсько-американському протистоянні. Довгий час центральними об'єктами наукової дискусії залишалися дата початкового відліку американської пропагандистської діяльності за кордоном та основні її цілі. При цьому головну проблему створювало надзвичайно широке трактування поняття пропаганда, що часто було причиною взаємного непорозуміння між істориками [7; 10; 20]. Насамперед, не існувало будь-якої межі між пропагандою в середині країни, та за її межами, або урядовою пропагандою, та приватною, керованою пересічними зацікавленими громадянами. Тому в багатьох випадках основним недоліком вітчизняних та зарубіжних наукових праць, присвячених проблемі розвитку американської інформаційної політики, є відсутність чіткої, усталеної термінології, що не рідко призводило до помилкових висновків.

Радянські дослідники зосереджували свої зусилля головним чином на вивченні всіх негативних наслідків проникнення американського капіталу за кордон, що власне й вважалося відправною точкою пропагандистської діяльності США [1; 5]. Таким чином інформаційна політика США не стільки вивчалася, скільки критикувалася. У свою чергу американські дослідники наголошували на тому, що підґрунтя для поширення ідей свобо-

ди у світі готувалося практично від початку здобуття Сполученими Штатами незалежності, але це не мало ніякого відношення до пропаганди, адже громадяни США робили не що інше, як виконували свою "місію в світі по християнізації та демократизації народів" [3; 11; 19].

Сучасна зарубіжна історіографія більш схильна вважати, що американська урядова пропаганда бере свій початок з років Першої світової війни, коли для виконання цих функцій указом Президента В. Вільсона було створено Комітет громадської інформації [7; 9; 10].

На сьогодні проблема становлення американської пропаганди за кордоном потребує додаткового вивчення на основі чітко встановленої межі між урядовою та громадською діяльністю в даній сфері. Тому метою статті є з'ясувати внутрішні та зовнішні фактори, які сприяли зародженню й розвитку пропаганди США за кордоном та її трансформацію в інструмент зовнішньої політики.

В якості пропагандистської діяльності американського уряду за кордоном автор статті пропонує вживати термін інформаційна політика, яка означає ціленаправлені дії уряду у сфері зовнішньої політики, які виходять за рамки традиційної дипломатії і мають справу із поширенням певної інформації за кордоном легальним і не легальним шляхом з метою впливу на розум, емоції та дії місцевого населення і включають в себе елементи громадської дипломатії, громадських відносин та психологічних операцій.

Розвиток інформаційної політики США відбувається поряд із складними внутрішніми процесами в країні. Одним із перших чинників, що сприяли зародженню інформаційної політики в Сполучених Штатах, було унікальне географічне розміщення та багаті природні ресурси країни, які стали каталізатором для розвитку індустрії [19, р. 585]. ХІХ ст. характеризується тим, що виробництво почало значно перевищувати попит в США, внаслідок чого виникла потреба проникнення на зовнішні ринки. Це було потужним стимулом для розвитку інформаційної політики, який спочатку відбувався на основі вільної громадської ініціативи, адже в якості перших американських пропагандистів виступали релігійні організації, торговельні кола та бізнесмени, які підготували ідеологічне підґрунтя для зовнішньої експансії США і розробили багато ефективних методів поширення інформації – початкову базу для побудови потужної пропагандистської машини. В одній із своїх статей Держсекретар Сполучених Штатів Дж. Ф. Даллес вдало зазначив, що "від самого початку виникнення США їх громадяни щиро вірили, що вони мають місію в світі